

Zenon Andrzejewski, *Axer Maurycy* [w:] *Przemyski słownik biograficzny*, pod red. Ewy Grin-Piszczek, Tomasza Pułockiego, Anny Siciak, Przemyśl 2016 s. 24-27

AXER MAURYCY (rodowe imiona Moritz Joachim – zmiana 4 VIII 1921). 4 VI 1886 Przemyśl – 1942 Bełżec. Adwokat. Syn Abrahama Leona, adiunkta urzędu podatkowego w przemyskim magistracie i Fanny Grün. Miał pięcioro rodzeństwa: Aleksandra, Józefa, Filipa, Leopolda i Robertę.

W latach 1896–1904 uczęszczał do I Gimnazjum w Przemyślu, w którym zdał egzamin dojrzałości. Początkowo zamierzał studiować medycynę, jednak ostatecznie zdecydował się na prawo. W roku akademickim 1904/1905 zapisał się na Wydział Prawa Wszechnicy Lwowskiej. Studia ukończył w 1908 r., uzyskując, po ośmiu semestrach i zdaniu trzech egzaminów rządowych, absolutorium. Odbył aplikację sądową w Stryju, a następnie został koncypientem adwokackim w kancelarii dr. H. Liebermana w Przemyślu. Przygotowania do zawodu adwokata przerywane były służbą wojskową. Od 1 X 1909 do 30 IX 1910 odbywał jednoroczną służbę w armii austro-węgierskiej w 10. pułku haubic polowych (phpol.) 10. Brygady Artylerii Polowej w Przemyślu, zakończoną zdaniem egzaminu na chorążego (oficera) rezerwy, z nominacją od 1 I 1911. Na przełomie kwietnia i maja t.r. został skierowany na jednomiesięczny kurs strzelecki dla artylerzystów przy 10. phpol. W lipcu 1912, po zdaniu trzech egzaminów ścisłych, tzw. rygorozów, otrzymał na Uniwersytecie Lwowskim stopień doktora praw.

W listopadzie i grudniu t.r. odbył w macierzystym 10. phpol. „wyjątkową” służbę czynną, a następnie został

przeniesiony do 11. pułku artylerii górskiej, w którym służył od stycznia do maja 1913 r.

W marcu 1914 r. ukończył aplikację i po zdaniu, przed Sądem Krajowym we Lwowie egzaminu adwokackiego uzyskał wpis na listę obrońców w sprawach karnych. Rozpoczęciu praktyki adwokackiej przeszkodził wybuch I wojny światowej. Został zmobilizowany 1 VIII 1914 do armii austro-węgierskiej z przydziałem do 4. baterii 10. ppol. II Dywizji. W jednostce tej służył 2 lata. Był na froncie rosyjskim, 25 VIII 1914 brał udział w zwycięskiej bitwie pod Kraśnikiem, wyzwalał Przemyśl z rąk rosyjskich w 1915 r. Następnie uczestniczył w działaniach wojennych na froncie włoskim. W sierpniu 1916 r. otrzymał przydział do żandarmerii polowej i skierowanie na front do Albanii, na którym przebywał 9 miesięcy. Krótkie urlopy spędzał w Badenie koło Wiednia, u swojej teściowej Adeli Schuster. Po powrocie z frontu albańskiego otrzymał przydział do 6. baterii miotaczy min 25. pułku kanonierów, a następnie do grupy uzupełnień artylerii polowej. Wojnę zakończył jako porucznik, służąc w 2. baterii 124. pułku artylerii polowej.

Po wojnie rodzina Axera do 6 XI 1919 mieszkała w Badenie, po czym wyjechała do Lwowa, gdzie Axer otworzył własną kancelarię adwokacką przy ul. Fredry 4a, a następnie przy Zyblikiewicza 25 i Akademickiej 10. Specjalizował się w sprawach karnych. Występował jako obrońca w najgłośniejszych procesach politycznych i kryminalnych okresu międzywojennego. W szczególności brał udział w słynnych procesach: „świętojurskim” (1922), Botwina (1925), „przemyskim” (1937), Gorgonowej (1932) i Rekszyńskiej na początku lat 30. Ogólnopolski rozgłos i sławę

wybitnego obrońcy sądowego przyniosła Axerowi zwłaszcza obrona Emilii Małgorzaty Gorgonowej, oskarżonej o zabójstwo Elżbiety Zarembianki, dokonane w nocy z 30 na 31 grudnia 1931 w Brzuchowicach pod Lwowem. Zainteresowanie tą sprawą objęło niemal cały kraj, a sam proces miał charakter poszlakowy. Axer był przekonany o niewinności swojej klientki i dowodził, że przemawiające przeciw niej poszlaki są niewystarczające do skazania. Złożony przez niego wniosek o zbadanie stanu zdrowia psychicznego brata zamordowanej, 15-letniego Stanisława Zaremby, najważniejszego świadka w procesie, stanowił *novum* w praktyce polskiego sądownictwa hołdującego zasadzie, że tego rodzaju badanie może mieć zastosowanie tylko w odniesieniu do oskarżonego, nigdy zaś wobec świadka.

Był jednym z najznakomitszych krasomówców lwowskiej palestry, co zjednało mu przydomek „lwowskiego Cicero”. Nazywany był też mówcą „złotoustym”. Jego błyskotliwe mowy obrończe przyciągały na salę sądową tłumy publiczności, przedstawiciele lwowskiej adwokatury i sądownictwa, i stanowiły wzór dla młodych adeptów zawodu.

Brał czynny udział w pracach lwowskiej Izby Adwokatów. Był wybierany kilkakrotnie do Wydziału Izby, pełniąc obowiązki członka tzw. Komisji Inicjatywy. W 1932 r. został wybrany na członka Rady Adwokackiej, w 1934 – na egzaminatora aplikantów adwokackich, a w 1938 r. – na rzecznika dyscyplinarnego. Był jednym z inicjatorów powołania do życia „Głosu Prawa”, organu lwowskiej adwokatury. Należał do komitetu założycielskiego pisma, a następnie wchodził do komitetu redakcyjnego i opiniotwórczego periodyku, jako specjalista prawa karnego materialnego i proce-

sowego. Na łamach „Głosu Prawa” zamieścił obszerny artykuł krytyczny na temat przygotowywanej ustawy o postępowaniu karnym, prowadził polemikę z dr. S. Schauderem co do uprawnień sądu apelacyjnego w zakresie korygowania werdyktów sądów przysięgłych w kierunku dla oskarżonego niekorzystnym, polemizował z wykładnią Sądu Najwyższego przepisów nowego kodeksu postępowania karnego (kpk), poddawał krytycznej ocenie orzeczenia lwowskiego Sądu Apelacyjnego, jak również przepisy nowego kpk z lipca 1929 r. Recenzował dwie monografie naukowe pt. *Badania psychologiczne nad poczuciami moralnymi i Charakterystyki psychologiczne* oraz *Komentarz do kodeksu postępowania karnego* opracowany przez sędziego L. N. Angermana, prof. dr. Nowotnego i adwokata dr. Przeworskiego.

Aktywnie uczestniczył w życiu społecznym; 2 X 1912, na walnym zebraniu przemyskiej Czytelni Naukowej został wybrany na sekretarza zarządu. Był z przekonania socjalistą, liberalnym demokratą i agnostykiem. Sympatyzował z Polską Partią Socjalistyczną, choć do niej nie należał. Nigdy nie był komunistą, choć prowadził wiele procesów komunistycznych. Wierzył, że część tych ludzi działa ideowo i uważał, że należy im się godziwa obrona. Często bronił bezinteresownie, nie pobierając żadnego honorarium. Samą partię oceniał krytycznie.

Axer czuł się Polakiem. Wychowywał synów w kulcie dla idei romantycznych, socjalistycznych i niepodległościowych, w miłości do Polski.

Gdy po wybuchu wojny w 1939 r., nastąpił exodus inteligencji warszawskiej na wschód, dom Axera dawał uchodźcom schronienie, wikt i opierunek.

W czasie okupacji sowieckiej nie chciał wykonywać zawodu adwokata, w warunkach całkowitej zależności od sądu i radzieckiej adwokatury. Dzięki długoletniej znajomości z W. Krasnowieckim, kierownikiem artystycznym Państwowego Polskiego Teatru Dramatycznego, utworzonego dekretem Rady Komisarzy Ludowych z 19 XII 1939, otrzymał posadę „głównego administratora”, która polegała na zarządzaniu widownią, rozdzielaniu biletów, tym, co robi dziś organizator widowni, bez wpływu na teatr.

Po zajęciu Lwowa przez Niemców 30 VI 1941, przez krótki czas pracował w Judenracie w wydziale mieszkaniowym przy ul. Słonecznej, a następnie w Heereskraftwagenpark (w taborze samochodów wojskowych). 1 IX 1942 został aresztowany przez Niemców przed swoim domem, przy ul. Akademickiej, gdy wychodził rano do pracy. Wepchniętego siłą na pakę ciężarówki, wraz z innymi aresztowanymi, przewieziono do więzienia przy ul. Łąckiego 1. Po kilku dniach został wywieziony z dworca Lwów-Kleparów do obozu zagłady w Bełżcu. Dokładna data śmierci Axera nie jest znana.

Był żonaty z Ernestyną Fryderyką Schuster (ur. 28 IX 1894 w Kołomyi). Związek małżeński zawarł 20 II 1916 w synagodze miejskiej w Wiedniu. Miał dwóch synów: Erwina ur. 1 I 1917 w Wiedniu, zm. 6 VIII 2012 (reżyser teatralny) i Henryka („Bebi”, „Rys”) ur. 28 XI 1918 w Badenie k. Wiednia (późniejszy dowódca grupy bojowej w obozie Janowskim we Lwowie, bestialsko zamordowany przez Niemców w 1943 r.).

Źródła i opracowania

Źródła: Archiwum Państwowe w Przemyślu, Akta stanu cywilnego Izraelickiej Gminy Wyznaniowej w Przemyślu,

Księgi urodzeń 1879–1883, t. 6, kk. 91, 91a, 230, 230a, 1883–1886, t. 15, kk. 212, 212a, 391, 391a, 1890–1893, t. 16, kk. 181, 181a, 1893–1895, t. 17, kk. 311, Księga zaślubin 1882, t. 11, k. 18; ibidem, I Państwowe Gimnazjum i Liceum im. J. Słowackiego w Przemyślu, sygn. 98, 99, 101, 103, 105, 107 (Katalogi główne za lata 1897/8, 1898/9, 1899/1900, 1901/2, 1902/3, 1903/4), *Sprawozdania Dyrekcji c. k. Gimnazjum I w Przemyślu za: rok szk. 1897*, Przemyśl 1897, ibidem za lata 1898–1904; Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie-Rembertowie, Akta personalne nr 1632; Historyczne Archiwum Meldunkowe Wiednia, dokumentacja meldunkowa za lata 1910–1947; Karty meldunkowe z lat 1917–1918 i urzędowa lista kuracjuszy uzdrowiska Baden k. Wiednia nr 92 z r. 1916, nr 21 z r. 1917; Książka adresowa kurortu Baden z r. 1933/4; *Dodatek do spisu abonentów sieci telefonicznych Dyrekcji Okręgu Poczt i Telefonów we Lwowie i Polskiej Akcyjnej Spółki Telefonicznej w mieście Lwowie i Borysławiu na 1936 r.*; *Spis abonentów sieci telefonicznych Dyrekcji Okręgu Poczt i Telefonów we Lwowie i Polskiej Akcyjnej Spółki Telefonicznej w miastach: Borysławiu z okolicą, Drohobyczu i Lwowie na 1939 r.*; *Proces komunistów we Lwowie (sprawa świętojurska). Sprawozdanie stenograficzne*, Warszawa 1958; „Głos Prawa” 1925, nr 1–2, 23–24, 1926, nr 2, 1929, nr 8, 10–11, 1930, nr 7, 12, 1933, nr 3; „Nowa Palestra” 1933, nr 8, 1934, nr 11; „Nowiny Poniedziałkowe” 1919, nr 35; „Nowy Głos Przemyski” 1912, nr 30, ibidem 1919, nr 59, ibidem 1929, nr 2, ibidem 1937, nr 22; „Przegląd Przemyski” 1912, nr 42, ibidem nr 64; Kopie w zbiorach Autora: Korespondencja Archiwum Miejskiego i Krajowego we Wiedniu z autorem biogramu (pismo z 15 IV 2003 – znak: MA 8-A-709/2003); Informacje E. Axera przekazane autorowi biogramu w listach z 16 X, 15 XII 2001 i w bezpośredniej rozmowie w dniu 7 II 2002; Informacje E. Axera zawarte w reportażu J. Janickiego pt. „Erwin Axer – czy to pan był ślusarzem?”, wyemitowanym w TV Polonia 27 IX 1999 w cyklu „Salon lwowski”; *Układanie biografii – roz-*

mowa Elżbiety Wysińskiej z Erwinem Axerem, „Pamiętnik Teatralny” 1991, nr 3–4.

Opracowania: *Almanach Żydowski*, Lwów 1937; Z. Andrzejewski, *Adwokat dr Maurycy Axer (1886–1942)*, „Palestra” 2004, nr 11–12, idem, *Dr Maurycy Axer (1886–1942)*, „Rocznik Gimnazjalny” nr8: 2004, s. 253–262; idem, *Lwowski Cicerone*, „Przemyski Przegląd Kulturalny” 2008, nr 4; E. Axer, *Ćwiczenia pamięci (seria pierwsza)*, Warszawa 1984, idem, *Ćwiczenia pamięci (seria druga)*, Warszawa 1991, idem, *Ćwiczenia pamięci (seria trzecia)*, Kraków 1998, idem, *Z pamięci*, Warszawa 2006; Z. W. Zalewski, *Axer Maurycy Joachim*, [w:] *Słownik biograficzny adwokatów polskich*, t. 2, Warszawa 1988.